

Het Vlaams Marxistisch Tijdschrift (1966-1996) een bron voor de studie van de ideologische conjunctuur? - deel II

Alain Meynen

“30 jaar VMT” is de geschiedenis van een bevrijding. Geconcipieerd als een instrument ter integratie van een reeks wijzigingen die zich vanaf de tweede helft van de jaren zestig aftekenden in de politieke en ideologische conjunctuur in de schema’s van de KPB, evolueerde het VMT na 1978 tot een open tijdschrift dat het marxisme in belangrijke mate losmaakte van de Partij. Tevens hield deze “bevrijding in dat het marxisme zelf ter discussie kwam te staan: het aankleven van het Marxisme is voor het VMT niet langer een imperatief. In dit tweede deel over de geschiedenis van het VMT bevragen wij de verhouding van het VMT tot zijn “voorgeschiedenis”. Hoe ver gaat het “marxistisch pluralisme” van het VMT? in hoeverre is er (dis)continuïteit met het verleden? In hoeverre is het VMT een “actueel” tijdschrift? Voor de auteur impliceert het beantwoorden van deze vragen een demontering van de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme”. Als theorie van verzet van de “natie” tegen het “monopooldespotisme” was de “stamokap”-theorie het centraal organiserend paradigma van het VMT in de periode 1966-1978. Terzelfdertijd overstijgt deze bijdrage bijgevolg de geschiedenis van het VMT. Ze stoot door tot de filosofie en de politiek van het stalinisme én geeft elementen van een geschiedenis — en lectuur — van het marxisme die de marxistische concepten relateert aan de opbouw van dominantieverhoudingen. (A.M.)

Geschiedenis van het marxisme

Het marxisme wil een wel erg bijzondere vorm van Weten zijn. Het wil niet alleen een theorie van de geschiedenis — de Wetenschap van de Geschiedenis of Historisch Materialisme — zijn. Het wil terzelfdertijd een marxistisch begrip produceren van zijn eigen geschiedenis². Een marxistische lectuur van de geschiedenis van het marxisme

geeft een originele agenda voor historisch onderzoek: waarom *konden* Marx en Engels het *Communistisch Manifest* (1848) schrijven aan de vooravond van de eerste effectief kapitalistische lange golfbeweging én op een ogenblik dat i.c. in Duitsland de bourgeoisie zich nog niet had geconstitueerd als hegemonische klasse? waarom zagen op het einde van de 19de eeuw en in het

begin van de 20ste eeuw de meest radicale en gedurfde ontwikkelingen in het vlak van het marxistisch politiek denken het licht in het — vanuit kapitalistisch oogpunt — “achterlijke” Rusland en niet b.v. in de Engelse fabriek in dewelke voor Marx het grootkapitalisme zich exemplarisch liet traceren? waarom kwam in dezelfde periode in België, nochtans het land van de algemene stakingen en van een sterk industrieel ontwikkeld en strijdbaar proletariaat, geen “versmelting” (Lenin) tot stand van revolutionaire theorie (marxistische intelligentia) en arbeidersbeweging? waarom is de geschiedenis van het westers marxisme in de 20ste eeuw in belangrijke mate de geschiedenis van een “zich verwijderen” van de praktijk (van de arbeidersbeweging)?³ waarom moest Lenin in het voorjaar van 1917 hemel en aarde bewegen om de leden van zijn partij ervan te overtuigen dat een proletarische revolutie in Rusland een actueel perspectief was geworden? waarom ontwikkelden in de 20ste eeuw belangrijke (pre-, half-) revolutionaire situaties (Spanje in 1936, Mei 68...) zich grotendeels buiten de schema's die dominant waren binnen het marxisme en in ieder geval tegen de “officiële” lijn van de “officiële” Partij van het Proletariaat in?; waarom kunnen ideologische voorstellingssystemen uit de pre-kapitalistische tijd — of uit een vroegere fase van het kapitalisme — blijven voortbestaan, of zelfs gereactiveerd raken binnen een ontwikkeld kapitalistisch systeem of binnen een latere fase van het kapitalisme (b.v. in de huidige periode: het liberalisme, het keynesianisme *maar ook* bepaalde, niet langer actuele elementen uit het marxisme)?; waarom is Marx in de eerste plaats een actueel denker of hoe kan men de *non-contemporaneïteit* van Marx⁴ — het feit dat Marx niet in de maat liep van zijn eigen tijd — begrijpen? Deze agenda van onderzoek — die een specificering is van de reeds door Marx gesignaleerde problematiek van de *Ungleichzeitigkeit* (E. Bloch), d.w.z. van de discrepantie tussen sociaal-economische en ideologische vormen — is evenwel niet noodzakelijk ingeschreven in de geschiedenis van (de geschiedenis van) het marxisme. De toepassing van het historisch materialisme op de geschiedenis van het marxisme kan ook uitgesproken apologetische

vormen aannemen. De omschrijving van het “moderne socialisme”, die we vinden bij Engels in *De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap* (1882), als het “product van de waarneming, enerzijds van de klassentegenstellingen die in de huidige maatschappij tussen bezittenden en bezitslozen, kapitalisten en loonarbeiders heersen, anderzijds van de in de produktie heersende anarchie”⁵ kan, onder bepaalde politieke voorwaarden, gemakkelijk een representatie dienen door dewelke het marxisme in scène wordt gezet als een weten dat noodzakelijk “in overeenstemming” is met de “reële” geschiedenis. Voor G. Lukàcs, in zijn *Lenin* (1924), is het historisch materialisme de “theorie van de revolutie van het proletariaat” omdat de “essentie” ervan de “ideële uitdrukking vormt van het maatschappelijk zijn waaruit het proletariaat voortkomt”⁶. In *Over dialektisch en historisch materialisme* (1938) van Stalin is het teken “revolutie” naar de achtergrond verdwenen — het moest ruimte vrij maken voor een ontologie van de materie —, maar ook hier wordt het marxisme, of liever het marxisme-leninisme, gedacht in termen van een expressieve verhouding: “De sterkte en levenskracht van het marxisme-leninisme ligt hierin besloten, dat het steunt op een vooruitstrevende theorie die op een juiste wijze de ontwikkelingsbehoeften van het materiële leven van de maatschappij weerspiegelt...”⁷. Kortom, het marxisme is wetenschappelijk omdat het wortelt in, resp. afspiegeling is van de materiële, d.w.z. economische feiten en tegelijk daardoor in staat is om zichzelf te verklaren? Het marxisme is juist omdat het zelf het produkt is van de voorwaarden van waaruit het de geschiedenis leest?

Waarop gaat deze apologetische cirkel terug? Hoe kan worden begrepen dat de waarschuwing van Marx om de geschiedenis niet te benaderen vanuit haar eigen bewustzijn (cfr. het *Voorwoord van Zur Kritik der politischen Oekonomie*, 1859)⁸ bijna volledig in de wind wordt geslagen wanneer de geschiedenis de geschiedenis van het marxisme betreft? Door wat wordt de transformatie gedragen van het marxisme in een gesloten wereldbeschouwing (*geschlossenen Weltanschauung*⁹) die zichzelf volledig doorzichtig maakt door zichzelf te zien als kennis die samenvalt met de objectieve realiteit?

Wat krabben voert ons snel tot het christelijk religieus fantasma van een zich openbarende transparantie. In ieder geval gaat de “afspiegelings”-theorie terug op de empiricistische kennisopvatting die het bestaan postuleert van een pre-existerende, d.w.z. van het denkproces onafhankelijke essentie die in het werkelijke object zelf besloten ligt — en die door eliminatie van het inessentiële aan de oppervlakte kan worden gebracht¹⁰. Tegelijk is de afspiegelings-theorie in nog een ander opzicht een bepaalde vorm van hegelianisme. Ze valt tevens samen met een uitgesproken evolutionisme¹¹: de mensheid kan zich slechts taken stellen die door de geschiedenis aan de maatschappij worden gesteld; men slaat geen historische etappes over; ... En ook slaat de afspiegelings-theorie om in haar “tegendeel”: ze verdubbelt zich — of heeft als aanvulling — een schrikbarend onderwerpend humanisme. “Ontstaan op de grondslag van de dringende taken van de ontwikkeling van het materiële leven van de maatschappij” werken de “maatschappelijke ideeën” daarna zelf op het “maatschappelijke zijn” in. Tot deze “inwerking” behoort het zich eigen maken van de “economische ontwikkelingswetten” van de maatschappij: een voorwaarde voor de proletarische partij om de massa’s van het volk te kunnen mobiliseren en organiseren. Maar het zich eigen maken van de wetenschap vooronderstelt de formulering van de nieuwe wetenschap. Dit impliceert op zijn beurt een scheppende Rede¹², het bestaan van grote denkers. Lukács bestempelt Lenin als een “geniaal denker”¹³. In de Sovjet-Unie werd onder Stalin een monsterachtige persoonsverheerlijking opgezet.

De marxistisch-leninistische ontologie laat zich evenwel het best karakteriseren als een waarheidsvertoog: het marxisme-leninisme is almachtig omdat het waar is; het is waar omdat het adequaat is; het is adequaat of het geeft een juiste afspiegeling van de objectieve realiteit omdat het in confrontatie met de objectieve realiteit zijn macht bewijst¹⁴. In politiek-“theoretisch” opzicht neemt het marxisme-leninisme overigens vooral de vorm aan van een classificatie van afwijkingen van de juiste “algemene lijn”. Het reikt een lexicon van waarschuwingstekens aan die moeten bijdragen

tot de consolidatie en de versterking van de eenheid van de partijorganisatie, resp. van de natie. Het wordt gedragen door machtstechnologieën die, om met Foucault te spreken, werken op de wijze van de bio-macht, dit in de vorm van uitstoting, opsluiting, verbanning of fysieke likwidatie van “elementen” die een gevaar kunnen zijn voor de continuïteit — het voortleven — van het eigen volk¹⁵. Het is gemonteerd in een specifiek bureaucratisch machtssysteem dat de verdeling van de economische hulpbronnen via het mechanisme van het Plan, tegen het imperialisme *verdedigt* met de totstandbrenging en consolidatie van een gepacificeerde nationale ruimte die op internationaal vlak wordt voortgezet met een energieke tegenwerking van revolutionaire ontwikkelingen of van transities naar niet-kapitalistische verhoudingen. Het kreeg een hogere bekrachtiging in *Over dialektisch en historisch materialisme* (1938), waar ik reeds naar verwees. Stalins evolutionisme codificeerde niet alleen de feitelijke aanvaarding van de “non-interventie”-politiek die het Engels en het Frans imperialisme voerden ten aanzien van de ontwikkelingen in Spanje, het neerslaan van het revolutionair proces in Spanje in de vorm van de een “democratische strijd” (die niet mocht raken aan de kapitalistische verhoudingen) en de overplanting in Spanje van de stalinistische repressietechnieken. Het bevatte ook en vooral een nietigverklaring van het bestaan van tegenstellingen binnen de Sovjetrussische formatie. Het fundeerde een staatsnationalisme met sterk racistische componenten. Het rechtvaardigde een paranoïde machtsstructuur, d.w.z. een machtstechnologisch complex dat elke (potentieel) afwijkende tekst of stroming constitueert tot “vijand van het volk”. *Over dialektisch en historisch materialisme* poneerde immers zonder aarzelen het bestaan van een “socialistische volkshuishouding in de Sovjet-Unie”¹⁶. “Hier zijn geen uitbuiters en uitgebuitenen meer... De betrekkingen tussen de mensen in het productieproces worden hier gekenmerkt door kameraadschappelijke samenwerking en socialistische wederzijdse hulp van werkers die vrij zijn van de uitbuiting”¹⁷. De waarheid die door de veroordelingen tijdens de Moskouse processen (1936-1938) werd

uitgesproken, lag dan ook niet louter strafrechtelijk vast. Het was tevens een waarheid die zich geruggensteund wist door het bewijs dat werd geleverd van de juistheid van het marxisme-leninisme door het "volkomen beantwoorden van de productieverhoudingen aan het karakter van de productiekrachten"¹⁸...

Kritiek van de politieke economie

In een eerste deel van mijn uiteenzetting over "30 jaar VMT"¹⁹ heb ik een (ruwe) schets gegeven van een niet-economische lectuur van de periode 1966-1996. Onder "niet-economisch" dient een niet-kwantitatieve lectuur van de uitbuiting begrepen te worden. Dit komt er op neer dat de uitbuiting niet kan gereduceerd worden tot de aan de arbeidskrachten onttrokken hoeveelheden (meer)waarde. Het proces van meerwaarde-afpersing dient van meet af aan begrepen te worden in antagonistische termen en in termen van onderwerping, d.w.z. vanuit een lectuur die uitbuitingsverhoudingen en verhoudingen van onderwerping van meetaf aan met elkaar verbindt. "Productiviteit" b.v. draait niet louter rond de bepaling van de productie-, resp. arbeidstijd waarin de winsten worden geproduceerd. "Productiviteit" vooronderstelt onderworpen, volgzaam of gedisciplineerde (individuele) lichamen, d.w.z. lichamen die zijn ingevoegd in "aangepaste" arbeidstechnologische dispositieven. Omgekeerd kan de onderwerpingsstructuur door dewelke de "productiviteit" wordt geschraagd, niet los gezien worden van de krachtsverhouding tussen de lonen en de winsten, hoewel dezelfde structuur kan ingezet worden — of tot ontplooiing kan komen — binnen andere, d.w.z. niet noodzakelijk met de "klassieke" kapitalistische meerwaardeafpersing verbonden machtssituaties...

Deze lectuur is niet noodzakelijk niet-marxistisch. Wél stuurt ze aan op een aantal breuken binnen het marxisme. Deze breuken kunnen niet herleid worden tot breuken tussen "Marx" en de "marxisten". Ik herneem even het voorbeeld van Stalins uiteenzetting van het DIAMAT en het HISTOMAT. Het zou volledig verkeerd zijn een rechte lijn te trekken tussen Marx en Stalins ontologie van de materie en de door deze ontologie gefundeerde uitgesproken

economistische en evolutionistische lectuur van de geschiedenis. Dit zou er immers op neer komen dat men volledig abstraheert van de onderwerpingsstructuur en -praktijken in dewelke de stalinistische filosofie was gemonteerd. Maar tegelijk mag men niet blind blijven voor het feit dat in de letter van bepaalde teksten van Marx en — vooral — van Engels zich een hegelianisme ofwel een ontologische versie van de "materialistische dialectiek" laat natrekken²⁰. Vanuit dezelfde problematiek kan men ook heel wat kanttekeningen maken bij de uiteenzetting van de "arbeidswaardeleer" in *Das Kapital*. Enigszins in tegenspraak met Marx' concrete politieke of historische analyses elimineert de beruchte definitie van de "waarde" als de "maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd" die in de ruilwaarden belichaamd is het klassenantagonisme en biedt perspectief op een lineaire "natuurlijke geschiedenis" van het kapitaal. Kortom, de breuken-lectuur die ik voorsta dient ook toegepast te worden op Marx. Bovendien dient de breek-act steeds herhaald te worden. Het resultaat van deze act ligt nooit vast; het is nooit een verworvenheid, het gaat steeds om een *tendentiële* act²¹. Eénmaal de *kritiek van de politieke economie* (d.i. de ondertitel van *Das Kapital*) is voltrokken, dient dezelfde kritiek hernomen te worden of m.a.w. toegepast te worden op de "nieuwe" uiteenzetting. De kritiek van de politieke economie dient m.a.w. ook — permanent — toegepast te worden op het marxisme zelf. Wil de kritiek van de politieke economie een anti-teleologie zijn, dient ze zelf *als lectuur* trachten te verzaken aan elke telos.

De kritiek van de politieke economie omvat een spel van/met concepten. Ze is geen waarheidsvertoog: ze is geen "empirische weerlegging" — of "verificatie" — van "theorieën". Ze confronteert de "oude" concepten met "nieuwe" concepten. Wanneer ze erin slaagt de "oude" theorie een voldoende hoge dosis aan anders gesitueerde concepten toe te dienen, kan ze de "oude" begrippendoos doen springen en kan een nieuw verhaal beginnen dat op zijn beurt verdient gedestructureerd te worden: bij nader inzien zal immers blijken dat het "nieuwe" verhaal allesbehalve volledig nieuw is... In mijn schets van de periode 1966-1996 heb ik in ieder geval gepoogd elementen van een breuk aan te

geven met de “afspiegelings”-theorie en, ruimer, met het hypocriete denken in termen van *Unter-*(lichaam) *und Ueberstruktur* (geest). Deze breuk betreft uiteraard het Kautskyanisme, het Stalinisme... maar stelt ook vragen aan de theorie van de “ongelijke ontwikkeling” (cfr. supra). Wanneer ze wordt uitgewerkt als een theorie van de “ongelijke én gecombineerde ontwikkeling”, maakt deze theorie het mogelijk een theorie van de *permanente revolutie* (Marx in 1848-1850, Parvus, Trotski, de April-stellingen van Lenin...) te denken. Maar ze blijft, tenminste in haar formulering, te intiem gelieerd met de basis/bovenbouw-problematiek. Vooral noties als “(in)actualiteit”, “discrepantie” (tussen de sociaal-economische en de ideologische vorm) en “regressie” kunnen, wanneer ze niet nader worden geproblematiseerd, voor ernstige moeilijkheden zorgen²².

Tegelijk voert de kritiek van de politieke economie de kritiek tot op het punt van de vraag naar de invoeging van de bekritiseerde concepten in bestaande machtstechnologieën. Nader: voor de kritiek van de politieke economie zijn concepten steeds en van meet af aan gematerialiseerd in machtspraktijken en -apparaten. Deze problematiek betreft vooral de plaats die concepten, of liever ideologische representatiesystemen innemen t.a.v. de dominantieverhoudingen — die, zoals gesteld, onlosmakelijk verbonden zijn met de uitbuitingsverhoudingen. Zoals ik reeds in het eerste deel van mijn uiteenzetting aanstipte, gaat het om een complexe problematiek. Mechanismen en structuren van interpellatie en subjectivering, van instemming en onderwerping worden getotaliseerd door de staat, maar tegelijk deborderen ze de staat in de strikte zin. Ze kunnen ook geproduceerd worden “van onderop” of het leven beheersen van praktijken “buiten” de staat, of geïnterioriseerd worden doorheen praktijken of organisaties die zich als “anti-staat” — of “anti-macht” — legitimeren.

Tevens is, in het verlengde van de aandacht die ze heeft voor de relatie tussen concepten en de onderwerpingsstructuur, de kritiek van de politieke economie op nog een ander punt geen traditionele studie van “ideeën”. Ze heeft namelijk niet als inzet het achterhalen van de juiste “inhoudelijke betekenis” van concepten. Ze

is veeleer georiënteerd op de kwestie van de *totstandbrenging* van betekenissen, in de tekst (*de intentio operis*) of bij het lezen (*de intentio lectoris*). Terzelfdertijd leert ze deze totstandbrenging met de machtsstructuur — de “dwingende” con-tekst — die in de tekst betekend wordt. Deze machtsstructuur is geen “afspiegeling” van de onderwerpingsverhoudingen zoals ze gemonteerd zijn in politieke apparaten en praktijken, maar is veeleer een voorwaarde voor de operationalisering van deze verhoudingen. De inzet van de kritische lectuur wordt bijgevolg het traceren/producteren van configuraties van tekens, van vormen, figuren en lijnen die het geanalyseerd vertoog constitueren tot machtsvertoog, maar ook van lijnen — *vluchtlijnen* — die aan het dominant machtsvertoog ontsnappen...

Geboorteakte

Toegepast op het VMT roept de hier geschetste wijze van lezen vragen op naar de opstelling van het VMT binnen/tegenover de dominantieverhoudingen, naar de concepten waardoor het VMT werd/wordt gestructureerd alsook naar de figuren die het VMT-vertoog beheersen. Ik wil onmiddellijk duidelijk stellen dat deze “toepassing” een bijdrage zou vergen van een geheel andere omvang. Het enige wat ik hier kan doen is enkele sleutels aanreiken voor een verdere lectuur, zowel van de VMT-nummers verschenen in de periode 1966-1996 als, misschien vooral, van de toekomstige VMT-nummers.

In het eerste deel van mijn uiteenzetting heb ik enkele lijnen geschetst voor een geschiedenis van het VMT: a. de crisis/herstructurering (of reorganisatie) van de laatkapitalistische plan-staat en ideologie; b. de bijzondere vormen die deze crisis/herstructurering heeft aangenomen in België (gewicht en betekenis van breuken binnen de Belgische natie-staat, van processen van regionalisering en communautarisering van staatsfuncties binnen het kader van de uitbouw van supranationale staatsorganen, enz.); c. een reeks specifieke lange termijn-kenmerken van de Belgische maatschappijformatie: groot gewicht van de sociaal-democratische omkaderingsstructuur en zwakte van communistische

stromingen, marginale positie van het marxisme en de afwezigheid van een traditie van politieke theorievorming, binding van significante sectoren van de arbeidersklasse aan bepaalde fracties of segmenten van het kapitaal via het mechanisme van de verzuiling...; d. de crisis van het stalinisme; e. de crisis van de arbeidersbeweging en van de geloofwaardigheid van het socialisme. Deze lijnen — die nog kunnen aangevuld worden met andere — mogen niet gezien worden als rechte lijnen met een beginpunt en een eindpunt. Het gaat om kronkelige, niet-lineaire lijnen met insnijdingen, om lijnen die scheuren en onderbrekingen vertonen. Deze lijnen, die bovendien onderling verstrengeld zijn, (be)schrijven crisisachtige ontwikkelingen zonder Doel/Einde. Ze drukken geen fundamentele “algemene ontwikkelingslijn” (“de hoofdtrend van de ontwikkeling”) uit die toelaat “afwijkingen” vast te stellen. De oefening die ik voorstel wil dan ook niet nagaan of het VMT in de periode 1966-1996 de ontwikkelingen in deze periode “juist” heeft ingeschat. Evenmin gaat het erom na te gaan hoe het VMT op de geschetste lijnen heeft plaats genomen. De geschetste lijnen dienen veeleer gezien te worden als lijnen door dewelke het VMT “gemaakt” werd. Het VMT is m.a.w. doortrokken van deze lijnen: het staat er niet buiten. Maar betreffen de geschetste lijnen uitsluitend het VMT? Uiteraard niet. Dit kluwen van lijnen is “van toepassing” op een massa van ideologische montages. Er dringt zich bijgevolg een zekere rangorde op. Daarmee bedoel ik dat de singulariteit van het VMT ofwel de specifieke vorm die de onderlinge verhouding tussen de geschetste lijnen in het geval van het VMT heeft aangenomen, nader moet onderzocht worden. Aan welke lijn komt de hoogste plaats toe? Welk is in het geval van het VMT de lijn met de *hardste* segmentariteit? De *hardste* lijn is voor het VMT ontegensprekelijk de lijn die de crisis van het stalinisme schrijft. Deze lijn constitueert de “geschiedenis” (“wortels”, “achtergronden”...) van het VMT: de KPb, de partij van Jacquemotte, het land van het socialisme, het Volksfront, de *Vlaamse Kommunistische Partij*, het Verzet, de Vredesbeweging van de jaren vijftig, het Kongres van Vilvoorde (1954), maar ook het XXste Congres van de KPSU, het “geheim rapport” van

Chroesjtsjov, Hongarije 1956...

De naam “Vlaams Marxistisch tijdschrift” werd trouwens door deze lijn gemaakt. Immers, waarom deze naam? Of ruimer: waarom werd het VMT opgericht — het VMT is uiteraard meer dan een naam — én waarom “moest” het deze naam dragen? waarom werd de naam van het vroegere (jaren vijftig) KPb-tijdschrift *Communisme* niet hernomen? waarom kon het VMT worden opgericht én waarom mocht het niet de vermelding “KPb” dragen?

Deze vragen werden door het VMT zelf niet uitgesproken. De “antwoorden” op deze vragen daarentegen kon het VMT moeilijk volledig uit de weg gaan.

Het “project” dat zich in de eerste jaargangen van het VMT laat natrekken komt neer op een bepaald *verbindings*-streven. “Men” wou een verbinding realiseren, of in ieder geval bijdragen tot de totstandkoming van een verbinding tussen *intellectuelen en arbeidersbeweging*. Jef Turf, lid van het politiek bureau van de KPb en partij-secretaris in Gent, over *Vlaanderen 1966*: “De arbeidersbeweging in Vlaanderen zal moeilijk uit de politieke impasse geraken, zo zij zich niet weet te verenigen met de progressieve intellectuelen; de intellectuelen zullen vruchteloos storm lopen tegen het conservatieve bastion zo zij niet de fundamentele rol van de arbeidersklasse onderkennen.”²³

Op vraag van het VMT behandelde Paul Goossens de “Leuvense revolte” (1966) vanuit studentperspectief. Zijn conclusie was: “Deze doorbraak naar de arbeiders — Vlaamse zowel als Waalse, gelovige zowel als ongelovige — is voor de studenten een essentiële opdracht. Het succes van onze strijd is afhankelijk van het al dan niet tot stand komen van de organische verbondenheid tussen ons en de arbeiders. Dat dit geen sinekure is zal voor iedereen duidelijk zijn. Het veronderstelt langs beide zijden het neerhalen van een aantal barrières; het wederzijds gebrek aan interesse was tot hiertoe één van de bijzonderste.”²⁴

Hoe kon deze “verbondenheid” verder tot stand worden gebracht? Hoe konden i.c. de “linkse intellectuelen” bijdragen tot de “klassestrijd”? Jef

Turf gaf een antwoord in nr. 2 van de tweede jaargang:

“Naar mijn mening op twee verschillende manieren.

Vooreerst door ingeschakeld te zijn in de arbeidersorganisaties waar een reëel massakontakt mogelijk is. Dit is het geval met de syndikale kaders, studiediensten. Dit is ook het geval met de kommunistische intellectuelen, die in de K.P. dagelijks de arbeidersproblematiek leren kennen. Dit is m.i. niet het geval met bvb. de militanten van “LINKS” in de BSP, waar zij nooit de arbeiders ontmoeten.

Daarnaast zie ik als typische bijdrage van intellectuelen het georganiseerd verrichten van het zo onontbeerlijke studiewerk in klassenstrijd-perspektief, teneinde het remmende pragmatisme te doorbreken.

Misschien is dit de weg langswaar de verschillende groepen progressieve intellectuelen hun plaats zullen vinden in de arbeidersbeweging.”²⁵

Vooraf *Mei 68* schoof de kwestie van de opstelling van de “arbeiders en intellectuelen” tegenover het “neokapitalisme” naar voren.

Nogmaals Jef Turf, in juni 1968:

“De arbeider mag produceren in orde en rechtschapenheid. Hij heeft niets te zeggen inzake werkvoorwaarden. De student mag studeren in orde en onderdanigheid. Hij heeft niets te zeggen inzake maatschappelijke verhoudingen.

De revolterende studenten aanvaardden geen integratie in een maatschappij die geen andere perspectieven te bieden heeft dan het leven als een robot. Daarom stellen ze het neokapitalisme zelf in vraag. Arbeiders, studenten en intellectuelen hebben bijgevolg een gemeenschappelijk belang: het vernietigen van de machtsposities der monopolies.”²⁶

Het VMT werd m.a.w. gezien als een instrument voor het realiseren van een bepaalde verbinding — of tenminste voor het *roepen om* een zekere verbinding. Maar waarom moest dit verbindings-instrument de vorm aannemen van een *tijdschrift* dat, hoewel overduidelijk gelieerd met de politieke schema's en met een deel van het politieke personeel van de KPB²⁷ de vorm aannam van een “open”, “niet-Partij”-tijdschrift?

De aangehaalde bijdrage van Paul Goossens bevatte een element van een antwoord. Ze gaf het belang en het voordeel aan van een “open” formule. Paul Goossens zelf:

“Wanneer men mij gevraagd heeft de Leuvense problematiek vanuit studentenperspektief voor het V.M.T. uiteen te zetten, heb ik dit volgaarne aanvaard. Me inspirerend aan de ontmoetingen Adjoubey — Johannes XXIII en Paulus VI — Gromyko, wil ik graag het mijne bijdragen tot het tot stand komen van de dialoog in Vlaanderen en het neerhalen van de verzuiling.”²⁸

Anderzijds mocht een zekere “dialoog-bereidheid” evenwel niet vrijblijvend blijven. De efficiëntie van de actie van de actoren van de nagestreefde verbinding werd geenszins verze-kerd buiten de bestaande politieke organisaties. Nogmaals de bijdrage van Jef Turf naar aanleiding van *Mei 68*:

“De maximale doeltreffendheid van hun aktie (= aktie van de intellectuelen en studenten — A.M.) kan ... slechts bekomen worden door georganizeerde deelname aan de politieke strijd tegen het establishment IN de bestaande politieke organisaties, en in de eerste plaats in de Kommunistische Partij die het politieke verzamelpunt *kan worden* van alle krachten die het regime in betwisting stellen en socialistische oplossingen nastreven.

In de praktijk stellen we vast dat vele betwistingstheorieën vastlopen in frazeologie die het kleinburgerlijk gemis aan durf om zich aktief in een revolutionaire partij te engageren moeten goedpraten.

Betwisten alleen schaadt de gevestigde machten niet. Konkrete politieke aktie tot mobilizatie van de sociale krachten die het regime kunnen wijzigen vrezende als de pest.

Vandaar de bestendige anti-kommunistische campagne georganiseerd door de internationale brain-trust van het groot-kapitaal.

Het is aandoenlijk vast te stellen hoe vele linkse intellectuelen telkens in de anti-kommunistische val trappen die door de reaktie wordt opgesteld. Het volstaat dat *Le Monde*, de *Libre Belgique* en de *Standaard* de theorie ontwikkelen van *de franse kommunistische partij als steun voor het gaullistische regime*, en de quasi-totale

intellektuele linkerkzijde trapt er in en huilt mee met de wolven.”²⁹

Oproepen tot “engagement” binnen de KP was uiteraard niet noodzakelijk tegenstrijdig met een “open politiek”. “Dialogo” en “openheid” konden instrumenten zijn om ook de standpunten van de KP — en in de eerste plaats de notie van *de Partij* — beter ingang te laten vinden en zo het “anti-communisme” te bestrijden.

Maar waardoor werd dit “anti-communisme” mogelijk gemaakt? Hoe kwam het dat telkens de “quasi-totale linkerkzijde” er intrapte? Kon dit louter “verklaard” worden vanuit de “campagnes” opgezet door de “reactie”? Was het enkel de “reactie” die “verantwoordelijk” was voor de afremming van de KP als “verzamelpunt” van alle krachten die het regime in vraag stellen? Was het enkel de “reactie” die een tijdschrift als het VMT nodig maakte?

Maar nogmaals: waarom moest dit tijdschrift dan de vorm aannemen van een “niet-Partij”-publicatie? Een “duidelijker” antwoord op deze vraag vinden in het *Bij wijze van inleiding* van het allereerste nummer van het VMT (maart 1966). G.C. schetst volgende tegenstrijdigheid: *enerzijds* moeten “vroegere — en hedendaagse — banbliksems tegen het goddeloze kommunisme”, “dogmatische gemeenplaatsen” etc. VANDAAG wijken voor een “brede frisse en democratisch geïnspireerde ideeënstroming” die zich van de “jongere generaties meester gemaakt heeft” en waarbij het opvallend is dat “dit zoeken naar nieuwe mogelijkheden voor denken en actie steeds opnieuw uitmondt in een konfrontatie met het Marxisme, dat men steeds opnieuw de oplossingen die door de kommunisten worden voorgesteld gaat onderzoeken, kritisch beoordelen en toetsen aan de hedendaagse Vlaamse realiteit”; *anderzijds* is echter de “relatieve zwakheid der kommunistische partij opvallend”:

“Die relatieve zwakheid der kommunistische organisaties brengt ons...in een paradoxale situatie waar *de idee*, waarmee elkeen zich meet, niet over de aangepaste middelen beschikt om zich voor te stellen aan een brede kring van intellectuelen en denkende mensen in Vlaanderen.

Als we vandaag met een nieuw tijdschrift het reeds zo kroostrijke gezin der Vlaamse bladen

komen vermeerderen, is het met de bedoeling deze leemte in ons geestesleven aan te vullen. De belangstelling van het publiek voor alles wat de Marxisten doen en denken is van die aard om ons te doen veronderstellen dat onze onderneming met succes kan worden bekroond.”³⁰

Als we de zelf-opvatting van het VMT *nazeggen* laat de oprichtings-act van het VMT zich bijgevolg lezen als de creatie van een middel dat moest beantwoorden aan het “opvullen van een leemte” of dat tegemoet kon komen aan een toegenomen publieke belangstelling voor het marxisme die samenhang met een “nieuw geestelijk klimaat”. Het marxisme beschikte, gezien de relatieve zwakheid van de KPB, in Vlaanderen niet over de aangepaste instrumenten om het marxisme verder uit te dragen. Het VMT was bijgevolg een “marxistisch tijdschrift”, “géén officieel orgaan van een politieke partij maar een forum waar een groep Vlaamse kommunisten hun ideeën en theorieën ontwikkelen en waar — daarenboven — alle Marxisten in Vlaanderen tot welke organisatie ze ook behoren mogen, hun opvattingen met elkaar confronteren, hun oplossingen aan de hedendaagse werkelijkheid in ons land toetsen ten einde aldus het hunne er toe bij te dragen om de nieuwe samenleving, waarnaar zij allen streven, dichter bij haar voltooiing te brengen”³¹.

Als we daarentegen niet louter nazeggen wat werd gezegd, maar zeggen wat niet noodzakelijk werd gezegd, maar toch (symptomaal) aanwezig was — of zich laat aflezen van een bepaalde afwezigheid —, kunnen we de oprichting van het VMT in verband brengen met een crisis. Deze crisis nam de vorm aan van een — meervoudig — isolement van de KPB. De KPB bleef, ook na 1965 (eerste ernstige verkiezingsnederlaag van de BSP, electorale winst voor de KPB) in de marge opereren van de sociaal-democratische hoofdstroom. Tevens was de KPB in sterke mate afwezig zowel in de nieuwe opgang van het arbeidersverzet en de ontluikende crisis van het fordistisch fabriekssysteem als in de contestatie, vooral gedragen door een radicaliserende jeugd, van de “autoritaire” gezagsstructuren in het onderwijs, het gezin, enz... Het (verbindings)-project van het VMT was bijgevolg een

integratie-project. Het wou tegentendensen in werking stellen tegen het isolement van de KPB, in het bijzonder in Vlaanderen. Het wou de KPB invoegen in de “linkse en democratische geeststromingen”³² in Vlaanderen.

STAMOKAP

Maar het VMT wou niet alleen zichzelf “integreren”. Het streefde een inschakeling na in de (nieuwe) politieke conjunctuur om deze conjunctuur te kunnen integreren in de stalinistische schema’s — of: om een grotere verbreiding mogelijk te maken van de KPB-strategie. Het crisisachtig karakter van het stalinisme betrof in het geval van het VMT in een eerste fase (1966-1978) inderdaad vrijwel uitsluitend de vorm — de presentatiewijze — van het tijdschrift. Het tijdschrift erkende bepaalde tekenen of uitingen van de nieuwe periode geopend vanaf het midden van de jaren zestig (contestatie van het “neokapitalisme”, een verdere relativering van de Koude Oorlog-schema’s in het voordeel van een “Noord-Zuid”-tegenstelling, enz.) en was genoodzaakt vast te stellen dat de heropleving van het marxisme zich in belangrijke mate voltrok buiten het “officiële” marxisme. Terzelfdertijd beantwoordde het de nieuwe periode met een herbevestiging van een deel van de gecontesteerde schema’s. Het project van het VMT was doortrokken van een streven naar recodering, het diende de tendens tot dalen van de winstvoet van antwoord met een pleidooi ten gunste van het stalinistisch Partij-beginsel: het bracht tegen de crisis van de mechanismen van de laatkapitalistische plan-staat een “alternatief” staatsdirigisme in het veld.

Men kan deze tegenstrijdigheid van het tijdschrift aflezen van een vergelijking tussen de ruimte die werd bezet door de traditionele stalinistische Partij-intellectueel/pedagoog en de ruimte die werd verleend aan de “niet-communistische marxisten”. Deze laatste ruimte was herleid tot een erg smalle marge — die bovendien regelmatig voor spanningen zorgde³³. Tevens laat deze tegenstrijdigheid zich traceren in de regelmatig terugkerende veroordelingen van “gauchistische” stromingen. De hoger geciteerde appreciaties geuit door Jef Turf van de “betwistingskrachten” illustreren dit. Een iets meer genuanceerde

beoordeling van de “betwistingskrachten” gaf Jacky Nagels in het VMT-nummer van maart 1969. Nagels argumenteerde minder vanuit het “anti-communistisch” karakter van de “betwistingskrachten” en erkende de “positieve rol” die de “gauchisten” in de “eerste fase” van de “betwisting” vervullen. Maar de “volgende etappes” van de “betwisting” vereisen een constructieve pool. In deze etappes worden de “gauchisten” immers een gevaarlijke rem en moet de KP haar rol spelen: de eenheid van de massa’s versterken, de massa’s doen strijden voor realistische objectieven, strijden voor hervormingen, ijveren voor de samenbundeling van alle democratische krachten, enz.³⁴.

Het “positief”, *re-constructief* karakter van het VMT laat zich evenwel het best aflezen van het overzicht dat de theorie van het *staatsmonopoliekapitalisme* had in het tijdschrift.

Het STAMOKAP-concept is een strategisch concept. Het gaat terug op uitspraken van Stalin in het midden van de jaren dertig en op de strategie van het Volksfront. De STAMOKAP-theorie kent meerdere varianten en uiteenzettingen, die evenwel nooit een reeks basispostulaten in vraag stellen³⁵. In België heeft de STAMOKAP-theorie weinig “originale” bijdragen voortgebracht. Doorgaans gaat het om herhalingen of om “empirische” onderbouwingen. Vermeldenswaard zijn het economisch journalistiek werk van Pierre Joye *Les Trusts en Belgique*, dat tussen het midden van de jaren vijftig en het midden van de jaren zestig meerdere, steeds bijgewerkte edities kende, het boek *Neokapitalisme* (1970) van Leo Michielsen, waarvan meerdere hoofdstukken eerst werden gepubliceerd in het VMT, en de door Jacky Nagels geanimeerde *Groupe d’Economie Marxiste* (GEM) in de jaren zeventig³⁶.

In het VMT van juni 1966, omschrijft Leo Michielsen het “staatsmonopoliekapitalisme” als volgt:

1. - een economie die in haar grondslagen nog altijd kapitalistisch is;
2. - een economie waarin de monopolies de eerste viool spelen;
3. - een stelsel waarin de economie en de staat totaal verstrengeld zijn, mekaar doordringen, door

duizend draden met elkaar verbonden zijn; een economie waarin staatsinterventie, staatsdirigisme, staatsprogrammatie en staatsplanning een aanzienlijke rol spelen; een economie die de antipode vormt van het 19de eeuwse liberale "laissez faire"; een economie waarin de monetaire en budgettaire functies van de staat zwaar doorwegen; een economie waaruit de staat steeds grotere middelen aan zich trekt en omverdeelt; een stelsel waarbij de staat onophoudelijk koopkracht, nu naar deze dan naar gene sektor, overhevelt;

4. - een stelsel waarin de staat in de eerste plaats de belangen van de monopolies behartigt."³⁷

Deze formulering heeft, net als de stalinistische formulering van de "wetten van de dialectiek" of van de "beginselen van het historisch materialisme", het voordeel dat ze duidelijk, eenvoudig en verstaanbaar is. Waardoor ze terzelfdertijd echter elke problematisering uit de weg gaat: ze gomt het weefsel van teksten uit door hetwelk ze mogelijk wordt gemaakt. Ik stip kort enkele punten aan:

a. De STAMOKAP-theorie heeft als voorwaarde een — expliciet gemaakte — transformatie van de *kritiek van de politieke economie* in een "socialistische" of "marxistische" *politieke economie*. Ze wordt gedragen door een terugkeer naar een stichting van een "economische wetenschap" waarvan het object — de "economie" — op zich staat en zich ontwikkelt in overeenstemming met de "economische wetmatigheden".

b. De constructie van de "economie" als een gehypostaseerde, autonome sfeer (die los staat van of uitwendig is aan het antagonisme) wordt doorheen de STAMOKAP-theorie aangevuld met een uitgesproken voluntaristische representatie van de staat. We hebben hier m.a.w. te doen met een toepassing van het hoger reeds bekritiseerd afspiegelings-/terugwerkingsschema. Enerzijds is voor de STAMOKAP-theorie de staat een "afspiegeling", resp. een "uitdrukking" van (de "wil" van) de "monopolies": "de staat is een instrument in handen van de monopolies". Anderzijds werkt dezelfde staat in op de "economie": de staat dirigeert, programmeert en

plant de "economie".

c. Het belangrijkste is evenwel dat de STAMOKAP-theorie, conform de epistemologische beginselen door dewelke ze wordt gedragen, de staat representeert als een transmissieriem van de wil van de monopolies én als een instrument dat uitwendig of "vreemd" is aan de (kapitalistische) "economie". Leo Michielsens acht in zijn boek *Neokapitalisme* de term "neokapitalisme" gerechtvaardigd voor het weergeven van de historische betekenis van het staatsmonopoliekapitalisme daar deze term wijst op "iets nieuws" in het kapitalisme, "iets dat in de grond aan het kapitalisme wezensvreemd is": "wezensvreemd aan het kapitalisme is dat het beheer van de kapitaalmarkt in steeds ruimere mate door de staat waargenomen wordt", "wezensvreemd aan het kapitalisme is de nationalisatie van industriële bedrijven", enz.³⁸

d. Michielsens legitimeert deze representatie van de staat — de staat als een manipuleerbaar instrument — met een historische of liever normatieve lectuur van het "klassieke" kapitalisme als een kapitalisme in hetwelk de staat geen economische interventierol vervulde. De "basis" van het "klassieke" kapitalisme was immers de "vrije concurrentie". De "basis" van het "staatsmonopoliekapitalisme" daarentegen zijn de "financiële oligarchieën" (in België: de "holdings").

De notie "financiële oligarchieën" is tegelijk één van de sleutelbegrippen van de politieke strategie die door de STAMOKAP-theorie wordt gecodificeerd. De STAMOKAP-theorie wil immers een "democratische strategie" zijn. Ze spreekt in naam van de *meerderheid*. Ze spreekt namens een zo breed mogelijk sociaal front dat opkomt tegen de "uitwassen" van de kapitalistische ontwikkeling en tegen de "deformaties" ingevoerd door de macht van de "financiële oligarchieën" of dat m.a.w. de staat wil "bevrijden" van de "invloed" van de "monopolies", resp. de "financiële oligarchieën".

e. Als politieke theorie heeft de STAMOKAP-theorie bijgevolg als harde kern een oppositie/dialectiek tussen de "staat van de monopolies" en de "civiele maatschappij" of de NATIE. Nader: de NATIE moet haar wil opleggen aan de staat: de NATIE wordt onderdrukt door het

“monopoliedespotisme”.

f. De STAMOKAP-theorie is een catastrofe-theorie. Ze postuleert een *telos*. Ze is een concrete uitwerking van het hoger vermeld stalinistisch economistisch evolutionisme. De geschiedenis van de mensheid kent drie fundamentele productiewijzen: 1. de prekapitalistische productiewijzen; 2. de kapitalistische productiewijze; 3. de socialistische productiewijze. De kapitalistische productiewijze kent drie fundamentele stadia: 1. het primitief of manufactuur-stadium; 2. het stadium van de vrije concurrentie (het klassieke kapitalisme); 3. het monopolistisch of imperialistisch stadium. Het “staatsmonopoliekapitalisme” vormt een nieuwe etappe van het monopolistisch of imperialistisch stadium. Binnen het “staatsmonopoliekapitalisme”, dat juist na de crisis 1929-1934 tot stand kwam, zijn de moderne productiekrachten al lang de enge kapitalistische productieverhoudingen ontgroeid en dwingen ze “overgangsvormen” naar de socialistische maatschappij af³⁹. Het “staatsmonopoliekapitalisme” belichaamt m.a.w. de ALGEMENE CRISIS VAN HET KAPITALISME in een verscherpte vorm. Het draagt de ONDERGANG van het kapitalisme in zich.

g. De STAMOKAP-theorie is een “blokken”-theorie. Ze codificeert de internationale politiek van de Sowjet-bureaucratie. Ze is een verlengstuk van de politiek van “vreedzame coëxistentie”. Ze postuleert een geleidelijke, vreedzame maar onafwendbare overgang naar het socialisme in de kapitalistische landen. Ze reikt hiervoor “economische” argumenten aan, maar ook de “verwezenlijkingen van de socialistische landen”. Ze steunt m.a.w. op het *bewijs* van de “superioriteit van het socialisme”. Leo Michielsen: “macro-economisch” (plan-economie) is de socialistische superioriteit evident”; “micro-economisch” (productiviteit per productieeenheid) is men er nog helemaal niet aan toe”, maar het feit dat men tot het inzicht is gekomen dat de “wetten van de wareconomie in het productieproces moeten toegepast worden”, rechtvaardigt “redelijke hoop op bevredigende resultaten”⁴⁰.

We vinden in de eerste jaagangen van het VMT de

STAMOKAP-theorie terug in bijdragen die deze theorie expliciet uitdroegen (Michielsen, Nagels, bijdragen van DDR-auteurs...) en uiteraard in de gereproduceerde partijdocumenten. Een voorbeeld van dit laatste: de door het XXIste congres van de KPB (december 1973) eenparig goedgekeurde resolutie *Halt aan de monopolbourgeoisie en haar beleid*, waarin uitgaande van de vaststelling dat “in ons land de macht groeit van de monopolbourgeoisie ten koste van andere lagen van de burgerij” en dat de kwetsbaarheid van “onze nationale economie” toeneemt, gepleit werd voor het tot stand komen van een “volkse meerderheid” en van een regering die steunt op een “anti-monopool”- of “vooruitstrevend front” (“verzameling der vooruitstrevenden”)⁴¹.

Maar het gewicht dat de STAMOKAP-theorie had in het VMT, beperkte zich niet tot deze bijdragen. De STAMOKAP-theorie was hét organiserend paradigma van het tijdschrift, de theorie door dewelke het tijdschrift bijna volledig was ondergesneeuwd. Ze legde grenzen op aan de kritiek op de Sovjet-Unie, bepaalde de binnenlandse politieke lijn (“brede fronvorming”) en voorzag het tijdschrift regelmatig van een dosis *humanisme* (de “vervreemding” als uitdrukking van de absurditeit, d.w.z. de ondergang van het kapitalisme)...

Polycentrisme

De crisis van het stalinisme — die door het VMT in éénzelfde beweging werd erkend en werd tegengewerkt — raakt tegelijk de plaats van het VMT binnen de opbouw van de dominantieverhoudingen. Het stalinisme is immers een specifiek bureaucratisch overheersingssysteem dat, binnen het kader van gedeeltelijk niet-kapitalistische verhoudingen, maximalisering mogelijk maakt van privileges op het vlak van inkomens en van consumptie. Tegelijk is het een specifieke vorm van invoeging in de kapitalistische machtsmechanismen, of zelfs van productie van deze mechanismen. In de schoot van het land van het “socialisme in één land” ging de politiek van “vreedzame coëxistentie”, die *vanaf het einde van de jaren twintig* richtinggevend werd voor de opstelling van de Sovjet-bureaucratie tegenover de imperialistische

landen, vergezeld van de ontplooiing van machtstechnologieën (taylorisme, fordisme, centralistische commandostructuur...) die in hoge mate symmetrisch waren met geavanceerde vormen van kapitalistische machtsuitoefening, de vormen van machtsuitoefening van het fascisme inbegrepen. In de kapitalistische landen liep, via de stalinisering van de KP's, deze symmetrie uit in een symmetrische opstelling van de KP's tegenover de instellingen en de ideologie van de burgerlijke parlementaire staat. Nader: de onderschikking van de apparaten van de KP's aan het stalinistisch centrum, bevorderde een verdere transformatie van het "communisme" in een ideologie van de Nationale Onafhankelijkheid. Deze transformatie, die werd gecodificeerd door de politiek van het *Volksfront* (1935-1936) en door de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme", maakte in de periode 1941-1944 aansluiting mogelijk bij een bevrijdingsstrijd tegen de Nazi's. Terzelfdertijd schreef de lijn van het Volksfront de KP's voor zich op te houden binnen de grenzen van de burgerlijke parlementaire democratie en een plaats op te eisen in het voorkomen van revolutionaire ontwikkelingen. De identificatie met en de verdediging van de "eigen" natie vormden de KP's om in orde-factoren. Dit kwam duidelijk aan de oppervlakte in de periode 1944-1947. In de periode 1947-1953/56 kwamen de KP's buiten de integratiemechanismen van de burgerlijke staat te staan. Maar de ingezette transformatie werd niet opgeheven. Deze periode — van intense Koude Oorlog — viel voor de verschillende West-Europese "nationale" KP's samen met een verzet tegen plannen voor een inlijving, door Amerika, van de Europese "onafhankelijke landen". Het weggroeien van de verschillende KP van het "socialistisch centrum" heeft deze transformatie verdiept⁴². De verdediging van de burgerlijke parlementaire orde in het kader van een "alternatieve" economische ontwikkelingsstrategie constitueerde in de jaren zeventig en tachtig in verschillende West- of Zuid-Europese landen communistische partijen tot "voorhoeden" van autoritair etatistische ontwikkelingen (zie in het bijzonder de evolutie van de PCI en de PCF).

De Belgische KP werd op het einde van de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig

"bewaterd" door meerdere tendensen. Het feit dat de KPB geen massapartij was, relatief zwak was ingeschakeld in de staatsinstellingen en niet verplicht was een neoreformistisch project dagelijks te "bewijzen" gaf, ruw geschetst, een tweetal stromingen. Vooral de Luikse federatie van de partij gaf gestalte aan radicale eisen en ordewoorden tegen de crisis én aan een voortgezette identificatie met de USSR en de oude stalinistische schema's. In het Vlaamse landsgedeelte daarentegen, waar de band tussen de KPB en de industriële arbeidersklasse veeleer zwak was en de oriëntatie op de socialistische vakbeweging minder doorslaggevend, ontwikkelde zich binnen bepaalde federaties (vooral de Gentse) een eurocommunistische stroming die een verregeande inschakeling in de "eigen gemeenschap" en een hieraan aangepaste "eigen identiteit" bepleitte⁴³. Kortom, de partij raakte verdeeld tussen een "links stalinistische" stroming en een "rechts eurocommunistische" stroming.

Over deze tegenstelling valt weinig te lezen in het VMT. Het VMT was op het einde van de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig veeleer een "instrument" dat mee gestalte gaf aan deze strijd rond oriëntaties. Het VMT hielp mee aan het *uitspreken* van een bepaalde crisis.

Voor 1978 werd, zoals ik reeds stelde, de crisis van het stalinisme door het VMT vooral tegengewerkt. Dit betekent uiteraard niet dat deze crisis afwezig was in het VMT. We vinden haar terug in de naam van het tijdschrift en op het vlak van de latente inhoud van de bijdragen. We kunnen ze aflezen van voetnoten, van kleine "verduidelijkingen", van ontkenningen, van "boodschappen" tussen haakjes geplaatst. Zo stelde Guy Cooreman in het *Ten Geleide* van het eerste nummer van 1976:

"Op 9, 10 en 11 april 1976 grijpt te Gent het Nationaal Kongres van de Kommunistische Partij plaats...

Wie de...TV-uitzending van het Masereelfonds gezien heeft, weet hoe ernstig, precies en bewust de KP dit kriziskongres voorbereid heeft (*krizis van ons kapitalistisch België, niet van de KP*) en welke impulsen vanuit Gent aan de verdere strijd gegeven kunnen worden."⁴⁴

Nogmaals Dr. Cooreman, twee nummers later: "We dachten dat het ... ook wel nuttig was de gemeenschappelijke verklaring van de franse en de italiaanse kommunistische partijen te publiceren, al was het maar om de burgerlijke propagandagolf in verband met het zogeheten "Eurokommunisme" der Italianen, dat hen van hun zusterpartijen zou scheiden, ietwat tegen te gaan".⁴⁵

De crisis van het stalinisme duikt *openlijk* op in het VMT vanaf 1978, het jaar van de doorbraak van het *eurocommunisme*, theoretisch gecodificeerd door b.v. *Eurokommunisme en staat* van Santiago Carillo, algemeen secretaris van de Spaanse KP. In het *Ten Geleide* van het eerste VMT-nummer van 1978, lezen we:

"Men zou kunnen stellen dat het voor vele linksen vandaag steeds duidelijker wordt dat mei 1968 in Parijs en augustus 1968 in Praag de voorboden zijn geweest van de dubbele crisis waar wij vandaag mee gekonfronteerd worden.

Er is vanzelfsprekend de totale ontmanteling van alle illusies omtrent de kapitalistische welvaartsmaatschappij: massale werkloosheid, sociale onzekerheid, beperking van onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, en — zeer belangrijk — aftakeling van de "burgerlijke" democratie.

Maar er is ook de crisis — of moeten we het versnelde evolutie noemen? — binnen de internationale arbeidersbeweging, *en de kommunistische in het bijzonder*."⁴⁶

Deze uitspraken stonden niet los van het KPBL-leven: dit *Ten Geleide* maakte deel uit van de discussie geopend door de voorbereiding van het 23ste nationaal congres van de KPBL. In deze periode was het VMT overigens een poos een ruimte van discussie over het verleden en de toekomst van de communistische beweging in België. Ik ga deze discussie hier niet weergeven, maar geef toch graag enkele punten weer die naar boven kwamen⁴⁷:

- De positie van het marxisme is in het hedendaagse Vlaanderen allesbehalve benijdenswaardig. Het wordt vrijwel totaal verwaarloosd door de academische kringen en is weinig of niet gekend in de rangen van de overheersende

sociaal-democratie. (Ten geleide, XII, nr.1)

- De positie van het marxisme is onvoldoende ontwikkeld binnen de kleine KP die daarenboven geleden heeft — en nog steeds te lijden heeft — onder het ouvriërisme — dat oud zeer van de Belgische arbeidersbeweging — én het dogmatisme van de Stalinistische periode. Stalin werd reeds geruime tijd van zijn voetstuk gehaald, maar het zijn juist zijn filosofische vereenvoudigingen die nog steeds opduiken in partijcursussen, disussies, artikels, enz. (Ten geleide, XII, nr.1, 1978 en E. De Wilde)

- De KPBL heeft — enkele interessante pogingen in verband met kunst en esthetica niet te na gesproken — vrijwel niets bijgedragen aan het historisch en dialektisch materialisme. Op het gebied van de "menswetenschappen" is de situatie iets gunstiger: vooral de congressdocumenten zijn hier interessant. (E. De Wilde)

- Bij de verspreiding van de ideologie onder de massa's heeft de KPBL vrijwel niets bereikt. De ideologische bijdrage van de KPBL beantwoordt aan haar bestaan: weinig of niets. (E. De Wilde)

- Hegel ontdekten wij heel eenvoudig nooit. (E. De Wilde)

- De KPBL ontbeert nog steeds haar eigen geschiedenis. (E. De Wilde)

- Het marxisme wordt dikwijls herleid tot een verzameling holle slogans door verscheidene kleine gauchistische groepjes. (Ten geleide, XII, 1, 1978)

- De ontwikkeling van de theorie is slechts mogelijk via een vrije uiting en confrontatie van ideeën. (Ten geleide, XII, 1, 1978)

- De lezer die door het VMT wordt nagestreefd is iemand die het onmogelijk met de inhoud van alle gepubliceerde artikels eens kan zijn. (Ten geleide, XII, 1, 1978)

- Het marxisme in West-Europa is het werk geweest van de communisten en van niemand anders. Als de communisten van de vorige generaties het marxisme in West-Europa als stroming konden vestigen, dan was het dank zij de Oktoberrevolutie, dank zij het bestaan en de ontwikkeling van de Sovjet-Unie, dank zij de militaire overwinningen van de USSR. (L. Michielsen)

- De eerste voorwaarde om nuttig werk te kunnen verrichten bestaat erin kennis na te streven van de

feiten, en in het bijzonder van de bestendige dialectiek tussen een neiging naar dogmatisme en zelf-isolement en een creatief op bundeling der arbeiders- en volkskrachten gerichte combinatie van denken en praktisch. (L. Van Geyt)

Opvallend is dat de discussie die op het einde van de jaren zeventig plaats vond binnen het VMT sterk het statuut en de rol van de “marxistische theorie” binnen/van de KPB betrof. Bovendien werd vooral het segment “filosofie” ter discussie gesteld. De STAMOKAP-theorie en de door deze theorie gelegitimeerde “brede bondgenootschappen”-politiek daarentegen werden helemaal niet open verklaard voor nader onderzoek. En evenmin de kwestie van de “natuur” van de Sovjet-Unie kwam aan bod. Toch verwijderde het VMT na 1978 zich in belangrijke mate van het socialistisch “centrum”. Hoewel deze verwijdering in de eerste plaats een verwijdering was van de “eigen” Partij, nl. de KPB. Geconcipieerd als een “instrument” ter integratie van een reeks wijzigingen in de politieke en ideologische conjunctuur in de partij-schema’s, evolueerde het VMT na 1978 tot een middel dat het marxisme in belangrijke mate losmaakte van de Partij. Partij-documenten verdwenen uit het tijdschrift. De *eigen temporaliteit* van de Belgische communistische beweging — de partijcongressen — was niet langer een oriëntatiepunt. Ook verwijzingen naar of commentaren op de KPB werden in de loop van de jaren tachtig vrij schaars. Deze evolutie kan in verband gebracht worden met het wegdeemsteren van de KPB na 1982. De doorbraak en de tenuitvoerlegging van het neoliberalisme transformeerden immers grondig de structuur van de arbeidersklasse en -beweging. Ondanks het verzet van belangrijke sectoren van de arbeidersklasse hiertegen in de periode 1982-1986, werd de bewegingsruimte voor politieke formaties die sociologisch waren blijven steunen op het fordistisch regime, op vormen van economische planning door de staat én op de klassieke arbeidersbeweging (het “socialisme”, enz.) steeds kleiner⁴⁸. Maar dit proces van verwijdering kan ook worden begrepen vanuit een bepaalde logica van de STAMOKAP-theorie. Als theorie van verzet van de “natie” tegen het

“monopooldespotisme” voegde de STAMOKAP-theorie de verschillende KP’s steeds verder in in hun eigen nationale ruimte. Deze (her)territorialisering — het zogenaamd polycentrisme — van de KP’s had als verlengstuk een micro-“polycentrisme” op het niveau van de afzonderlijke nationale KP’s. Zo werden — tevens in samenhang met de uitbouw van nieuwe subsidiemechanismen, vooral in de *culturele* sector — in de loop van de jaren zeventig en tachtig meerdere deel-apparaten van de Belgische “communistische beweging” losgemaakt van het centrum, nl. de Partij. Exemplarisch voor deze middelpuntvliedende mechaniek was de evolutie van het Masereelfonds dat o.a. tussen 1972 en 1989 instond voor de uitgave van het VMT.

(Dis)continuïteiten

Het VMT heeft na 1978 meerdere redactionele transformaties ondergaan. De samenstelling van de redactie was regelmatig voorwerp van wijzigingen. In bepaalde periodes werd het tijdschrift aangevoerd door een redactionele lijn. In andere periodes was het VMT veeleer louter een alternatieve publicatieruimte. Vanaf 1989 wordt het VMT niet langer uitgegeven door het Masereelfonds. Het tijdschrift werd, via de KP, doorgespeeld aan IMAVO. Vanaf de jaren negentig plaatst het tijdschrift zich officieel binnen het “hedendaags pluralistisch marxisme” en wil een forum zijn voor “wetenschappelijk verantwoorde analyses van marxisten en niet-marxisten”. De belangrijkste transformatie is ontegensprekelijk die welke zich voltrok in 1996: een goed gevuld tijdschrift met meerdere rubrieken, met korte journalistieke bijdragen en meer uitgebreide theoretische artikels, met tussenkomsten in de politieke conjunctuur en met meer afstandelijke “beschouwende” artikels, met “opinions” en met introducties in nieuwe theoretische ontwikkelingen,...

Deze redactionele transformaties hebben geen belangrijke inhoudelijke breuken veroorzaakt. Het VMT is sinds het einde van de jaren zeventig éénzelfde pad blijven bewandelen: terugdringing van de Partij, aandacht voor de specifieke opbouw van het Belgisch/Vlaams politiek systeem, aandacht voor “nieuwe sociale bewegingen”, afwezigheid van een éénmakend project dat de

verschillende bijdragen op elkaar afstemt, introducties in diverse stromingen binnen het marxisme die onderling niet noodzakelijk “communiceren”... Kortom, het VMT is blijven evolueren als een tijdschrift met vele in- en uitgangen. Toch stellen zich bij deze evolutie vragen als: hoe ver gaat het “marxistisch pluralisme” van het VMT? in hoeverre is er “(dis)continuïteit” met het “verleden” van het tijdschrift? moeten de discontinuë lijnen gezien worden als “nieuwe lijnen” of gaat het veeleer om voortzettingen van een “oud” paradigma? in hoeverre is er sprake van een heropbouw van “oude” schema’s aan de hand van nieuwe gegevens?... Immers, de “eurocommunistische” draai van het einde van de jaren zeventig vergrootte de afstand t.a.v. het “socialistisch centrum” aanzienlijk, maar groeide allesbehalve uit in een herwinnen van een revolutionair internationalistisch perspectief. Ze continueerde daarentegen een feitelijk sociaal-democratiseringsproces van de “communistische beweging” en intensiveerde een re-coderings- en -territorialiseringstendens met behulp van het “eigen nationale verleden”, de “eigen cultuur” etc. Vooral het lot van de STAMOKAP-theorie is exemplarisch voor deze (dis)continuë ontwikkeling.

Eenzijds was de crisis van het stalinisme ook een crisis van de STAMOKAP-theorie. Leo Michielsens beschouwde in 1966 de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme” als “up to date”⁴⁹. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig kwam, vanuit het *arbeidsproces*, evenwel een ontwikkeling op gang die een ernstige kritiek inhield van de machts-conceptie van de STAMOKAP-theorie. Of liever: de crisis van de tayloriaanse onderwerpingstechnieken, resp. van het fordistisch fabrieksdspotisme was vanuit het gezichtspunt van de STAMOKAP-theorie *onleesbaar*. De STAMOKAP-theorie was immers een variatie op een brede staatsreformistische (half links reformistische, half technocratische) stroom (zie b.v. het *Programme Commun* of de PCI-inbreng in het *Historisch Compromis*) die met behulp van de thema’s werkgelegenheid én *groei* pleitte voor een (financieel-)economische politiek als instrument voor het doorvoeren van een heroriëntatie van de “economie”. De

STAMOKAP-benadering was m.a.w. diep verwant aan pleidooien voor een “revalorisatie” van de circulatie of, juister, voor een versterkte, “hervormende” aanwezigheid van de staat in het eerste circulatieproces (G-W)⁵⁰.

Anderzijds konden een reeks basispostulaten van de STAMOKAP-theorie — waarvan de *termen* vanaf de jaren tachtig in het VMT niet meer werden uitgesproken — binnen andere contexten worden ingezet. De STAMOKAP-opvoering van het kapitaal als de “macht(en) van het geld” (het “productieve” versus het “parasitaire” kapitaal, de “natie” versus de “financiële oligarchieën”, enz.) kon in de jaren tachtig, en vooral in de jaren negentig, worden voortgezet met een opvoering die het verzet tegen de “globalisering”, alsook tegen de “Belgische staat”, denkt met behulp van noties als “natie”, “gemeenschap”, “cultuur” en “*ras*”⁵¹. Ze kon in het bijzonder gehermonteerd worden in pleidooien voor de uitbouw van een eigen (Vlaamse) “identiteit”. Vooral de discussies rond *Het Sienjaar* die in 1996 een belangrijke plaats innamen binnen het VMT, waren hier een illustratie van.

Ook rond nog andere punten — en vanuit andere gezichtspunten — kan de verhouding tussen het VMT en zijn “voorgeschiedenis” geproblematiseerd worden. Om te eindigen, enkele vragen voor een discussie:

- In hoeverre is de kritiek van de “moderne beschaving” en in het bijzonder van het “technologistisch” karakter van het marxisme (deze kritiek neemt een belangrijke plaats in in het VMT) voorgeconstrueerd door het hoger vermeld stalinistisch economistisch/technologistisch evolutionisme?
- In hoeverre blijft in de “terug naar *Marx*”-beweging (Marx contra het marxisme) ofwel in de afrekening met het leninisme, de *zelf-opvatting* van het stalinisme natrillen (het stalinisme ligt in het verlengde van het leninisme dat zelf de authentieke, zuivere leer van het socialisme vertegenwoordigt, enz.)?⁵²
- In hoeverre blijft de — door het stalinisme gegenereerde — scheiding tussen “theorie” en verzetspraktijken het VMT bewerken? Waarom laten nieuwe — zowel “theoretische” als

“praktische” — vormen van subversie en verzet zich weinig of niet natrekken in het VMT? Waarom blijft het VMT sterk georiënteerd op geformaliseerde — of substitutionistische — vormen van “alternatieve” politiek?

Noten

¹ Nihil.

² Zie hierover P. ANDERSON, *In the Tracks of Historical Materialism. The Wellek Library Lectures*, Londen, New York, 1983, p. 11 e.v.

³ Dit is één van de hoofdthema's van P. ANDERSON, *Considerations on Western Marxism*, Londen, 1976.

⁴ D. BENSARD, *Marx l'Intempestif Grandeurs et misères d'une aventure critique (XIXe-XXe siècles)*, Parijs, 1995.

⁵ Ned. vert.: F. ENGELS, *De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap*, Nijmegen, 1971, p. 35 (ik cursiveer). Dit geschrift van Engels is ontstaan uit drie hoofdstukken van Engels' *Anti-Dühring (1878)*. Deze afzonderlijke uitgave verscheen voor het eerst - in het Frans - in 1880. De eerste Duitse uitgave verscheen in 1882.

⁶ Ned. vert.: G. LUKACS, *Lenin. Beschouwingen over de samenhang in zijn ideeën*, Amsterdam, 1975, p. 7.

⁷ Ned. vert.: J.W. STALIN, *Over Dialektisch en Historisch Materialisme*, Amsterdam, 1972, p. 24. Dit geschrift van Stalin verscheen voor het eerst als par. 2 van hoofdstuk IV van de “Geschiedenis van de Communistische Partij der Sowjet-Unie (bolsjewiki)” (1938).

⁸ Stalin haalt deze waarschuwing letterlijk aan. Zie J.W. STALIN, o.c., p. 44-46.

⁹ Zie b.v. *Dialektischer und historischer Materialismus. Lehrbuch für das marxistisch-leninistische Grundlagenstudium*, Dietz Verlag, Berlijn, 1979, p. 7-38.

¹⁰ Over en voor een kritiek op het “expressief” lezen, zie L. ALTHUSSER, *Du “Capital” à la philosophie de Marx*, in L. ALTHUSSER, E. BALIBAR, R. ESTABLET, P. MACHÉREY, J. RANCIÈRE, *Lire le Capital, Nouvelle édition revue*, Parijs, 1996 (1965), p. 1-79.

¹¹ Over Stalins (economistisch) evolutionisme, zie de stalinismekritiek van Althusser. Een eerste expliciete kritiek op het stalinisme, formuleerde Althusser in zijn Note sur “la critique de la personnalité” (juni 1972), opgenomen in L. ALTHUSSER, *Réponse à John Lewis*, Parijs, 1973, waarvan SUN in 1974 een nederlandse editie uitbracht (*Antwoord aan John Lewis*, Nijmegen, 1974). De “althusseriaanse” stalinismekritiek kreeg in het nederlandse enige introductie met o.a. het themanummer “stalinismekritiek” van *Te Elfder Ure (XXIV, 2, 1978)* en i.h.b. hierin C. BUCH-GLUCKSMANN, *Over de stalinismekritiek van links (p. 357-373)*, een vertaling van Id., *Sur la critique du gauche du Stalinisme*, verschenen in *Dialectiques*, nrs. 15116, Parijs, 1976.

**dinsdag 21 oktober om
20u00**

**Omtrent het reëel
bestaande marxisme**

**Vijf stellingen van Fredric
Jameson**

lezing door Ludo Abicht

(voor de tekst van deze stellingen zie VMT
december 1996)

**dinsdag 16 december om
20u00**

**Postfordisme, de
crisis van de
Welvaartsstaat**

lezing door Alain Meynen

**telkens in De Rinck, lokaal De Nijl,
Kapittelstraat 11, Anderlecht
(vlakbij metro St. Guido en
Dapperheidsplein)**

**org.: Masereelfonds Brussel m.m.v.
IMAVO vzw**

¹² Over deze idealistische stelling van het orthodoxe, officiële marxisme, zie L. FLAM, *Wording en ontbinding van de filosofie*, Amsterdam, Antwerpen, 1969, p. 95.

¹³ G. LUKACS, o.c., p. 9.

¹⁴ In de 2de stelling over Feuerbach (1845) verbindt Marx “waarheid” met de “werkelijkheid” en de “macht” van het denken.

¹⁵ Over de relatie racisme-socialisme, zie M. FOUCAULT, *Cours du 17 mars 1976*, in Id., “Il faut défendre la société”. *Cours au Collège de France (1975-1976)*, Parijs, 1997, p. 213-235, i.c., p. 232-234.

¹⁶ J.W. STALIN, o.c., p. 32. Stalin spreekt verder over “het socialistisch stelsel, dat tot dusver alleen in de Sowjet-Unie is verwezenlijkt” (p. 38). In het reeds aangehaald DDR-handboek, lezen we in het onderhoofdstuk “Die Praxis als Kriterium der Wahrheit”: “Der praktische Erfolg der sozialistischen Revolution und des sozialistischen Aufbaus in der Sowjetunion und in den anderen sozialistischen Ländern beweist die Richtigkeit der marxistisch-leninistischen Theorie” (*Dialektischer und historischer Materialismus*, o.c., p. 181).

¹⁷ J.W. STALIN, o.c., p. 38. De eliminatie van "tegenstellingen" in en door het stalinisme nam een centrale plaats in in de "althusseriaanse" stalinismekritiek. Zie C. BUCI-GLUCKSMANN, o.c. De "althusseriaanse" stalinismekritiek bleef evenwel sterk "dubbelzinnig". Ze leverde een scherpe filosofische kritiek op het stalinisme, i.h.b. op de economistische/humanistische tendens van de "Stalin-afwijking", maar relateerde deze tendens niet aan de stalinistische constructie van de "opbouw van het socialisme in één land": één van de historische verdiensten van Stalin was dat hij begrepen heeft dat men de "wereldrevolutie" moest opgeven, aldus Althusser in zijn "aantekening" uit 1972 over de "kritiek op de persoonsverheerlijking" (o.c.).

¹⁸ J.W. STALIN, o.c., p. 32.

¹⁹ Zie A. MEYNEN, *Het Vlaams Marxistisch Tijdschrift: een bron voor de studie van de ideologische conjunctuur?* - deel I, VMT, XXXI, 1, maart 1997, p. 72-80.

²⁰ L. ALTHUSSER, *Histoire terminée, histoire interminable*, Voorwoord van D. LECOURT, Lyssenko. *Histoire réelle d'une "science prolétarienne"*, Parijs 1995 (1976), p. 11-21, i.c. p. 19.

²¹ Zie hierover L. ALTHUSSER, *Philosophie et marxisme - Entretiens avec Fernanda Navarro (1984-1987)* in *Id.*, *Sur la philosophie*, Parijs, 1994, p. 13-79, i.c. p. 36-37.

²² De notie "regressie" kan functioneren binnen een lineaire tijdsopvatting, resp. binnen een opvatting die "oude gedachten" bestempelt als zijnde "voorbijgestreefd", "pathologisch", als "overblijfselen" uit het "verleden", enz. Ze kan ook worden aangewend om te wijzen op de aanwezigheid van "archaische" gegevens in actuele vertogen zonder dat deze "aanwezigheid" wordt aanzien als zijnde noodzakelijk "disfunctioneel". Zie hierover A. MEYNEN, *Omtrent de fordistische ideologie. Proeve van een lezing van het Ontwerp van overeenkomst tot sociale solidariteit (1944)*, in *Het Sociaal pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen. Acta van het historisch luik van het colloquium "50 jaar Sociaal Pact"*, Vrije Universiteit Brussel 8-9 december 1994, Brussel, 1995, p. 89-157, i.c., p. 90-95. Patricia de Martelaere heeft recent deze problematiek aangeraakt naar aanleiding van de volledige nederlandse vertaling van de *Pensées* van Pascal: wat actueel of hedendaags is, correspondeert niet noodzakelijk met een toenemende ruimdenkendheid of met een afnemende religiositeit; vernieuwingen kunnen ook gedragen worden door conservatieve of reactionaire denksystemen, een terugkeren naar fundamentele van een overtuiging (fundamentalisme) kan aansluiten bij recente ontwikkelingen, ... Zie P. de MARTELAERE, *God is een gok. De onverwachte actualiteit van Blaise Pascal*, *Standaard der Letteren*, 19/06/97, p. 14-15.

²³ J. TURF, *Vlaanderen 1966*, VMT, I, 3, september 1966, p. 3-7, i.c. p. 7.

²⁴ P. GOOSSENS, *De Leuvense revolutie. Katalysator voor de democratische praxis in Vlaanderen en Wallonië?*, VMT, I, 3, september 1966, p. 9-16, i.c. p. 16.

²⁵ J. TURF, *D.A.K. en de arbeiders*, VMT, II, 2, juni 1967, p. 61-67, i.c. p. 67.

²⁶ J. TURF, *Arbeiders en intellectuelen tegenover het neokapitalisme*, VMT, III, 2, juni 1968, p. 77-84, i.c. p. 80. Over, rond of naar aanleiding van Mei 68 in het VMT zie o.a. ook G. COOREMAN, *1968 een nieuwe lente?*, VMT, III, 2, juni 1968, p. 57-59; J. DHAENENS/E. DE WILDE, *Mei 1968. Een controversie*, VMT III, 3, september 1968, p. 131-148; J. NAGELS,

De kommunisten en de betwingskrachten, VMT, IV, 1, maart 1969, p. 28-32; J. DHAENENS, *Enkele strategische beschouwingen bij Marcuse*, VMT IV, 1, maart 1969, p. 33-37; J. DHAENENS, *Studenten: situatie A-taktiek a - situatie B - taktiek a?*, VMT IV, 2, juni 1969, p. 75-81.

²⁷ In het tweede nummer van het VMT laat G.C. zich ontvallen: "...sommige vrienden betreuren wel dat de Vlaamse kommunisten dit tijdschrift uitsluitend op eigen initiatief en met eigen mensen hadden gestart" (G.C., *Na het eerste nummer*, VMT I, 2, juni 1966, p. 1-2, i.c. p. 1).

²⁸ P. GOOSSENS, o.c., p. 9.

²⁹ J. TURF, *Arbeiders en intellectuelen tegenover het neokapitalisme*, o.c., p. 83 (ik cursiveer).

³⁰ G.C., *Bij wijze van inleiding*, VMT, I, 1, maart 1966, p. 1-2, i.c. p. 2 (ik cursiveer).

³¹ G.C., *Na het eerste nummer*, o.c., p. 2.

³² *Id.*, p. 1.

³³ Het "niet-communistisch marxisme" werd in de eerste jaargangen van het VMT o.a. vertegenwoordigd door Jacques Dhaenens, tevens redacteur van het weekblad *Links*. Dhaenens leunde aan bij een sartrians "marxisme" (*Les Temps Modernes*, André Gorz, ...) en bij de stellingen van Serge Mallet over de "nieuwe arbeidersklasse". In meerdere bijdragen stelde hij het type van Partij ter discussie dat aangehangen werd door de KP's. Zie b.v. J. DHAENENS, *Het probleem van de partij. In memoriam Lenin - Lenin in het mausoleum*, VMT, V, 1, maart 1970 (themanummer "1870 - Lenin - 1970"), p. 69-85.

Reacties op Dhaenens' problematisering van organisatiekwesities bleven niet uit. Een voorbeeld: "In het Antwerps zegt men, 'hij is op zijn kop gevallen en blijven botsen'. Welnu, ik begin stilaan te geloven dat dit het geval is met kameraad J. Dhaenens. Deze kameraad zou er goed aan doen, ons eens klaar en duidelijk te maken wat hij eigenlijk wil bereiken met zijn stelselmatische aanvallen op de leiding van de kommunistische partijen zowel van oost als west... Naar mijn bescheiden oordeel heeft de kameraad weinig of geen contact met de arbeiders en dat speelt hem parten.... Ik ben een arbeider en versta bovendien graag wat ik lees, desnoods met een woordenboek bij de hand. Als dit boek echter, niet toereikend is, voel ik mij hulpeloos. Ook ik ben het gezeur van kd. Dhaenens moe!" (G. VAN BOSCH, *Brief*, VMT, VI, 2, juni 1971, p. 93-94). Begin 1972 nam Dhaenens ontslag als lid van de BSP, als redacteur van het weekblad *Links*, als medewerker van dit blad, als lid van de raad van beheer van de SV *Links* en als redacteur van het VMT. Dhaenens oordeelde dat het VMT "uiteindelijk een spreekbuis is van het frontisme, van de medewerking tussen de "kommunisten" en de "socialisten" om op één of andere vage manier het land te regeren en democratisch te brengen naar het socialisme.... Ik geloof slechts in de aktie van autonome groepen die samen een politieke lijn uitbouwen en als bindorgaan een federatie hebben, ik geloof slechts in politieke aktie die de maatschappij en de mens van na de revolutie anticipeert. In Vlaanderen zie ik slechts een uitkomst in de opbouw van een anarchistische federatie...." (J. DHAENENS, *Brief*, VMT, VII, 1, maart 1972, p. 55-56). Dit ontslag bleef niet zonder reacties. Zie i.h.b. de antwoorden aan Jacques Dhaenens van Guy Cooreman en Juul Verhelst in VMT, VII, 2, juni 1972, p. 117-120. Juul Verhelst pleitte in zijn antwoord voor een oriëntatie op historische krachten, en niet op

futuristische projecties (p. 119-120).

Een andere "niet-communistisch marxist" die regelmatig publiceerde in het VMT was Daniël Robberechts. Robberechts' wapen waren ingenieuze mozaïeken die een demontage beoogden, vooral van het sociaal-democratisch vertoog. Lezenswaard en actueel zijn b.v. nog steeds D. ROBBERECHTS, *Herinneringen van Hendrik de Man*, Antwerpen-Arnhem, 1941, VMT, VI, 2, juni 1971, p. 51-59; id., *Vivat Vranckx*, VMT, VI, 3, september 1971, p. 100-122. In een bespreking van een "Voltaire-Handbuch" over literatuurproducenten stipte Robberechts aan: "Wat men ook moge inbrengen tegen maoïsten, apo's, sds e.a. "gauchisten", het stemt tot nadenken dat het - althans in Duitsland en in Nederland - dgl. groepen zijn, en niet de erkende linkse partijen en organisaties, die een analyse ondernemen van specifieke, in arbeidsvormen wortelende, onvrede van groepen van concrete mensen. Indien de actie van de Literatuurproduzenten niet meer zou worden dan een "sociologisch experiment" (cfr. Brecht, het proces van Dreigroschenoper), dan zou men dit in de eerste plaats moeten verwijten aan hen die over de middelen beschikken om dergelijke experimenten in een mobilisering te laten uitmonden, maar het vertikken wat in die zin te ondernemen." (D.R., *Wij lezen voor u: BENSELER, MAY, SCHWENGER: Literatuurproduzenten!*, Edition Voltaire, (W.)-Berlin, 132 blz., VMT, VI, 3, september 1971, p. 163-164, i.c., p. 164).

³⁴ Zie J. NAGELS, *De kommunisten en de betwistingskrachten*, o.c. VMT, IV, 1, maart 1969, p. 28-32.

³⁵ *De theorie van het staatsmonopoliekapitalisme bracht vooral in Frankrijk omvangrijke en soms vrij geraffineerde studies voort. Zie het tijdschrift Economie et Politique en vooral P. BOCCARA (ed.), Le capitalisme monopoliste d'état, Parijs, 1970, een tweedelig werk gerealiseerd door economen van de PCF. De kritieken op de STAMOKAP-theorie zijn omvangrijk. Ik vermeld slechts E. MANDEL, *Het laatkapitalisme. Proeve van een marxistische verklaring*, Amsterdam 1976, p. 423-430 (Mandel behandelt in dit boek de STAMOKAP-theorie in het hoofdstuk "Ideologie in laatkapitalisme"); A. NEGRI, *Sur quelques tendances de la théorie communiste de l'Etat la plus récente: revue critique*, in *Association pour la critique des sciences économiques et sociales, Sur l'Etat (Colloque de Nice, 8-9-10 septembre 1976)*, Contradictions, Brussel, 1977, p. 375-427, i.c. p. 375-379; J.-M. VINCENT, J. HIRSCH, M. WIRTH, E. ALTVATER, D. YAFFE, *L'Etat contemporain et le marxisme*, Parijs 1975. Zie in deze bundel vooral M. WIRTH, *Contribution à la critique de la théorie du capitalisme monopoliste d'Etat*, p. 95-133; J. VALLIER, *Le Parti communiste français et le capitalisme monopoliste d'Etat*, Parijs, 1976.*

³⁶ *Zie België naar de onderontwikkeling. Voor een democratische herstructurering van de economie, voorafgegaan door het Manifest van de GEM*, Leuven, 1978; G.E.M., *Contre-projet pour l'Europe*, Brussel, 1979.

³⁷ L. MICHIELSEN, *De kapitalistische economie vandaag en de marxistische studie ervan*, VMT, I, 2, juni 1966, p. 21-30, i.c. p. 26.

³⁸ L. MICHIELSEN, *Neokapitalisme*, Antwerpen, 1970, p. 286-287.

³⁹ Dr. HEINIGER/Dr. HESS/ Dr. ZIESCHANG, *Marxistische economische theorie contra Mandel*, VMT VII, 3, september 1972, p. 149-170, i.c. p. 158.

⁴⁰ L. MICHIELSEN, *De kapitalistische economie vandaag en de marxistische studie ervan*, o.c., p. 30.

⁴¹ Het XXI° kongres van de Kommunistische Partij van België. *Halt aan de monopoolbourgeoisie en haar beleid*, VMT, VIII, 4, december 1973, p. 207-214.

⁴² Zie hiervoor E. MANDEL, *Kritiek op het eurokommunisme*, Gent, 1978.

⁴³ Zie J. TURF, *Een politieke identiteit voor communisten*, Antwerpen, Amsterdam, 1977.

⁴⁴ Dr. G. COOREMAN, *Ten geleide*, VMT, X, 1, 1976, p. 3-5, i.c. p. 3 (ik cursiveer).

⁴⁵ Dr. G. COOREMAN, *Ten Geleide*, VMT, X, 3, 1976, p. 3-6, i.c. p. 4. Cooreman refereert aan de Gemeenschappelijke verklaring van de P.C.I. en de P.C.F. (Id., p. 37-43).

⁴⁶ *Ten geleide*, VMT, XII, 1, 1978, p. 5-7, i.c. p. 5 (ik cursiveer).

⁴⁷ Nog steeds lezenswaardige bijdragen uit deze periode zijn: *Ten geleide*, VMT, XII, nr. 1, 1978, p. 5-7; E. DE WILDE, *Voor een marxistische filosofie die beantwoordt aan onze identiteit*, Id., p. 9-23; L. VAN GEYT, *Reaktie op het artikel "Voor een marxistische filosofie die beantwoordt aan onze identiteit" van E. De Wilde*, VMT, XII, nr. 2, 1978, p. 93-101; *Bedenkingen van Emiel De Wilde*, Id., p. 102-104; L. MICHIELSEN, *Iets over historische dimensie*, VMT, XII, nr. 3, p. 15-18; R. BLANSAER, *Dialog: "Voor een marxistische filosofie die beantwoordt aan onze identiteit". Reaktie*, Id., p. 19-24; W. CALLEBOUT, *Dialektiek mag niet de taal van "Big Brother" zijn. Een gesprek met Leo Apostel over dialektische logica*, VMT, XIII, 1979, 3, p. 9-43.

⁴⁸ Zie hiervoor A. MEYNEN, *De economische en sociale politiek sinds de jaren vijftig in E. WITTE/J. CRAEYBECKX/A. MEYNEN, Politieke geschiedenis van België. Van 1830 tot heden*, Brussel 1997 (ter perse).

⁴⁹ L. MICHIELSEN, *De kapitalistische economie vandaag en de marxistische studie ervan*, o.c., p. 26.

⁵⁰ *Als we beginnen te krabben in deze pleidooien komen we snel uit op het planisme, Keynes, de fascistische kritiek van het geldkapitaal...en vervolgens op het proudhonisme en de christelijke arbeidswaardeleer.*

⁵¹ *Probleemstelling: hoe en in welke mate heeft de "afrekening" met Lenin de remmen weggenomen op nationalistische of culturalistisch gedachte differentiaalistische tendensen? In het eerste nummer van het VMT liet Jan Debrouwere Lenins Over het zelfbeschikkingsrecht der volkeren (1914) contrasteren met het burgerlijk nationalisme van De Raet: het marxistisch internationalisme impliceert de gelijkberechtiging en het recht op zelfbeschikking van naties, het is volledig tegengesteld aan de nationalistische struggle for life tussen de naties, enz. Zie J. DEBROUWERE, *De linkse arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging*, VMT, I, 1, maart 1966, p. 3-12. In de jaren tachtig duikt, met als uitgangspunt de doorbraak van het Vlaams Blok, het thema van een nieuw "fundamenteel breukvlak", resp. van het bestaan van een fundamentele "culturele tegenstelling" op in het VMT. In het Redactioneel van het VMT van november 1988 (Het migrantenvraagstuk en het Vlaams Blok, VMT, XXII, 3, p. 3-7), ziet Dirk Van Damme het "migrantenvraagstuk" als een "culturele kloof tegenstelling die er tussen "wij" en "hen" bestaat" (p. 4); "Voor wat de migranten betreft kan men zeggen dat veel mensen van oordeel zijn dat zij op zoveel punten van algemeen aanvaarde gedragsnormen afwijken, dat er van een*

KRITIEK 31 is verschenen:

"WETENSCHAP EN WAARHEID"

Woord vooraf (Guy Quintelier)

Johan Moyaert : *De bedrieglijke vervanging van de leefwereld door ideële objecten*

Lode Frederix : *Objectivisme is nihilisme*

André Viane : *Objectiviteit in de medische wetenschap : een mythe?*

Rudolf Boehm : *Over twee wetenschappelijke revoluties. Naar aanleiding van het werk van Thomas Kuhn.*

Willy Coolsaet : *Over de tweelingbroers objectivisme en relativisme*

Christian Van Kerckhove : *De machtige waarheid van Michel Foucault*

William Denayer en Louis Albrechts : *Een inleiding tot Bruno Latours kritiek op het moderne denken over natuur en maatschappij.*

Rudolf Boehm : *Aristoteles' laatste analyse.*

Dit nummer (225 blz) kan men bestellen door overschrijving van 300 Bf (portokosten inclusief) op rekeningnummer 448-0600001-57 van Kritiek vzw, Keizer Karelstraat 160, 9000 Gent met vermelding : KRITIEK 31 (Wetenschap en Waarheid)

echte culturele kloof kan worden gesproken. Dat zij op dit of gene punt niet sterk van de norm afwijken, is interessant, maar tast die ervaring dat het om een cultureel conflict gaat, niet aan". (p. 5). "Uitgaande van de rechtsradikale volksnationalistische premissen die deze partij (het Vlaams Blok - A.M.) aanhangt, is de stelling dat de aanwezigheid van grote groepen migranten, wiens cultuur zo sterk van de Westeuropese verschilt, tot ontworteling en confrontatie zal leiden, op zich niet onlogisch." (p. 5). Op het redactioneel van Van Damme werd gereageerd door R. Gutwirth in VMT, XXIII, 1, maart 1989, p. 59-60, waarop een reactie volgde van Van Damme (Id., p. 60-62). Het gezichtspunt van Van Damme vertoont grote overeenkomsten met het extreem rechts cultureel conflictdenken in b.v. F. DEWINTER, *Eigen Volk Eerst. Antwoord op het vreemdelingenprobleem, 1989*. Hierover zie A. MEYNEN, *Afsluiting en insluiting. Facetten van lokale migrantenpolitiek in Brussel*, in E. DESLE, A. MEYNEN, K. VANDENBRANDE, *Migrantenpolitiek in Brussel. Brusselse Thema's 4, Brussel, 1997*, p. 25-151, i.c. p. 111 e.v. Vooral na 1989 konden nationalistische standpunten op een meer open wijze ontplooid worden binnen het VMT. In *Nationalisme, een blijvende kracht?* (VMT, XXIV, 2, juni 1990, p. 5-9) betoogt Antoon Roosens dat een politiek die met de realiteit van het nationalisme, d.i. van het "gevoel van samenhangigheid tussen de mensen van de eigen groep" geen rekening zou houden, moeilijk tot enig blijvend resultaat kan leiden (p. 9). Nationalisme én racisme hebben immers een quasi-onuitroeibare grondslag: de cultuur en de ethiek van een natie zijn het resultaat van de concrete ervaringen van de voorgaande generaties, de wortels ervan gaan dikwijls terug tot een zeer ver verleden, enz. (id.). De ideologie, die de arbeidersklasse eerst moet uitwerken wil zij de heersende klasse worden, moet bijgevolg "nationaal" zijn. (p. 8).

Immers, de "landen waar het socialisme het stevigst blijft ingeplant, zijn die landen waar het gegroeid is als eindpunt van een strijd van de gehele natie tegen de kapitalistische uitbuiting, dikwijls in haar imperialistische, vreemde en vervreemdende gedaante." (p. 8-9). In een bespreking van Mark GRAMMENS, *Essay over de toekomst van Vlaanderen, Leuven 1992*, schaart Roosens zich zonder reserves achter een "Vlaams nationalisme": alleen een nationalisme, gericht op democratische en sociale objectieven, kan de bundelende kracht worden die Vlaanderen nog een toekomst biedt (VMT, XVII, 2, juli 1993, p. 81-85). In *De monarchie en de Vlaamse beweging* (VMT, XXIV, 4, december 1990, p. 49-60) definieert Mark Grammens zelf de Vlaamse Beweging als een in wezen, d.w.z. wat haar doelstelling betreft, revolutionaire beweging, aangezien zij hoopt de machtsverhoudingen in België te wijzigen in een voor de Vlaamse meerderheid gunstige zin (p. 55).

Over de uitzaaiing van nieuw-rechtse en neo-nationalistische ideeën, o.a. in het "Vlaams communisme", verscheen reeds in 1985 een bijdrage in het VMT. Zie F. JOOSTENS, *De volkse aard herrezen. Woordspel nationalisme en de Europese "doorbraak"* van Nieuw Rechts, VMT, XIX, 3, augustus 1985, p. 9-21.

⁵² Een voorbeeld: de stalinistische economen wezen er telkens op dat de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" reeds terug te vinden is bij Lenin. Lenin maakte inderdaad gebruik van de term "staatsmonopoliekapitalisme", zo bijvoorbeeld in het Voorwoord bij de eerste druk van *Staat en Revolutie (1917)*. In dit boek verdedigde Lenin echter juist een "breken" of "in stukken slaan" van de burgerlijke staat. De STAMOKAP-aanhangers daarentegen codificeerden een integratie in de commandoposten van de kapitalistische staat.